

РОЗДІЛ II. СТОРІНКИ ІСТОРІОГРАФІЇ,
ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА, СПЕЦІАЛЬНИХ ІСТОРИЧНИХ
ДИСЦИПЛІН, ЗАГАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ

УДК 930.1(477)«1940/1970»

Віктор Грінченко
(Кропивницький)

ВНЕСОК І. С. РОМАНЧЕНКА У ДОСЛІДЖЕННЯ
ТВОРЧОЇ СПАДЩИНИ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА

Метою статті є розгляд основних аспектів наукової діяльності українського радянського літературознавця І. С. Романченка (1894–1977) у дослідженні творчої спадщини М. П. Драгоманова. Результати засвідчують, що вчений розглядав Драгоманова як літературного критика, історика літератури, фольклориста, його роль у суспільно-політичному житті свого часу. Він є автором численних статей про нього та співавтором наукової праці, яка на певний час стала однією із ключових і узагальнюючих з драгоманознавчої тематики в радянській історіографії. І. С. Романченко упорядкував перше видання вибраних творів Драгоманова в радянській Україні, активно долучився до процесів його «реабілітації» та популяризації в публікаціях у радянських і закордонних виданнях. Доробок І. С. Романченка як драгоманознавця, попри всі ідеологічні нашарування, не втратив наукової цінності та зберігає дослідницький інтерес.

Ключові слова: М. П. Драгоманов, драгоманознавство, І. С. Романченко, літературознавець, науковий внесок, радянська історіографія.

В історії вітчизняного драгоманознавства свою роль відіграли наукові дослідження радянського часу, особливо починаючи з кінця 1950-х і до початку 1970-х рр. Це був період своєрідної, хоча й досить обмеженої «реабілітації» Михайла Драгоманова. Першими до цього процесу тоді долучилися переважно літературознавці. Одним з них був Іван Савич Романченко (1894–1977).

Його ім'я згадується у статтях і монографіях, присвячених аналізу творчої спадщини Драгоманова [9, с. 54, 62; 11, с. 49; 31, с. 13, 18], тенденціям розвитку драгоманознавства в радянській історіографії [4, с. 86–87; 10, с. 169, 170; 27, с. 200–205; 33]. Внесок І. С. Романченка у цьому напрямі згадано також у біографічних статтях і бібліографічних виданнях [7; 16; 30, с. 698–700].

Грунтовних досліджень життя і діяльності І. С. Романченка на сьогодні ще не існує. Обсяг і характер наявних публікацій про нього залишають можливості для продовження відповідних наукових пошуків, зокрема, і тих, які стосуються його доробку у галузі драгоманознавства.

В обмежених рамках статті нами коротко розглянуті основні аспекти щодо внеску І. С. Романченка у цю сферу наукового знання, а саме: 1) його робота над драгоманівською тематикою у сталінські часи; 2) його діяльність в період хрущовської «відлиги», спрямована на «реабілітацію» М. Драгоманова; 3) його роль у подальшому розвитку драгоманознавства в «добу Шелеста».

Виходець із сім'ї робітника-залізничника, І. С. Романченко навчався в Єлисаветградському шестикласному училищі, при якому у 1915 р. закінчив дворічні педагогічні курси. Був призваний до царської армії, пізніше брав участь у революційних подіях в Одесі, служив у Червоній армії та військових формуваннях ВНК – ОДПУ. Після демобілізації учителював на Одещині, у 1924–1928 рр. навчався на літературному відділі Одеського інституту народної освіти. Надалі працював переважно у вищих навчальних закладах і науково-дослідних установах Одеси, Москви, Ніжина, Львова. У 1940 р. захистив дисертацію «Куліш – біограф і критик Гоголя», здобувши науковий ступінь кандидата філологічних наук.

Вперше до драгоманівської проблематики І. С. Романченко звертається ще у другій половині 1930-х рр. Працюючи в той період деякий час у Москві старшим науковим співробітником Інституту світової літератури АН СРСР імені М. Горького, він, серед іншого, брав діяльну участь у складанні наукової бібліографії Т.Г. Шевченка, де долучився до дослідження закордонних видань його творів, зокрема тих, які вийшли в світ за участю М.П. Драгоманова. Це знайшло відображення в його публікації «Унікальные заграничные издания сочинений Т.Г. Шевченко», яка в 1939 р. вийшла друком у наукових записках відділу рукописів Публічної бібліотеки ім. Леніна [див. 7, с. 2, 11, 12].

Із кінця 1940 р. І. С. Романченко став старшим науковим співробітником Львівського відділу Інституту української літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР. У цей час головним завданням цього наукового підрозділу, який тоді очолював М. С. Возняк, була підготовка до друку ювілейного багатотомного видання творів Івана Франка. Кожен співробітник розробляв також персональні теми. Іван Савич працював над темами «Франко і російська революційна демократична література» та «Франко і Драгоманов» [8, с. 230, 232].

У червні 1941 р. на сесії відділу суспільних наук АН УРСР в повідомленні про роботу львівського відділу інституту літератури, зокрема, прозвучало, що науковий працівник Романченко закінчив працю «Франко і російська соціал-демократична література» та «М. Драгоманов, як літературний критик» [28].

Одна з примітних публікацій І. С. Романченка про М. П. Драгоманова – стаття «Михайло Петрович Драгоманов: До 50-річчя з дня смерті» у газеті «Вільна Україна» (Львів) за 20 червня 1945 р. [21]. Поряд із нею була вміщена стаття С. Майського «Михайло Драгоманов проти німецьких загарбників» [14]. Обидві статті відображали спробу певної реабілітації Драгоманова (після його критики у 1930-х рр.) ще за сталінських часів, коли популяризація знакових постатей української історії працювала на перемогу. С. Майський окреслював завдання для «радянських літературознавців і вчених» – дослідити кращі твори Драгоманова, виділити те, що не втратило свого значення і може допомогти «в боротьбі з заклятими ворогами слов'янства і усього прогресивного людства...» [14]. І. С. Романченко зазначав, що серед публіцистичних думок Драгоманова є чимало «таких, що й сьогодні ще служать нам», наголошував на величезному значенні «прогресивної діяльності Драгоманова в розвитку громадської думки на Україні, а особливо в Галичині» [21]. Але в цілому у повоєнні роки спроба реабілітації Драгоманова так і не отримала свого належного розвитку.

Вже пізніше радянський історик І. С. Савченко писав про це так: «Деякий час діяльність Драгоманова у нас замовчувалася, а коли й говорилося про неї, то сильні сторони творчості применшувалися, а слабкі – перебільшувалися... несправедливо зневажалася пам'ять Драгоманова» [27, с. 200].

За таких умов працював І. С. Романченко над драгоманівською тематикою у другій половині 1940-х рр., але бажаних результатів вона не принесла. Цьому ще напевно посприяли цькування, яких дослідник зазнав у часи «ждановщини». Перша її хвиля проходила в Україні під гаслом боротьби проти «націоналізму». 1 серпня 1947 р. в газеті «Вільна Україна» з'явилася стаття «Справжнє обличчя «літературознавця» І. Романченка», де його назвали виучеником «грушевських та ефремових, який до часу маскувався, а в роки війни відкрив своє обличчя», згадали перебування в окупації, де він «віддав своє перо в розпорядження німців», піддали різкій критиці його статтю 1946 р. про Т. Шевченка, де, як зазначалося, «випирає націоналістична тенденційність Романченка» [17].

Перший варіант монографічної праці І. С. Романченка на здобуття вченого ступеня доктора філологічних наук був завершений ним 1947 р., а другий (дещо перероблений) – 1949 р. Перший мав назву «Драгоманов і Галичина», другий –

«Драгоманов і літературна Галичина» [12]. Зберігся машинописний текст із зауваженнями на роботу І. С. Романченка «Драгоманов і літературна Галичина», від 19 грудня 1949 р., підписаний відомим істориком Іваном Крип'якевичем. Тут, зокрема, зазначалось: «Використаний матеріал незвичайно широкий – не було дотепер ні одної роботи, яка б так всебічно охоплювала Драгоманова – це велика честь для ерудиції автора. ... робота читається з великим інтересом, а деякі розділи можуть служити зразком літературної дисертації» [12, арк. 759]. Також І. Крип'якевич подав і ряд конкретних зауважень, однак в кінці він зазначив: «Ці зауваження не обезцінюють роботи, яка в головному не потребує перередагування і є роботою високої якості» [12, арк. 759 зв].

1967 р. у львівському літературно-мистецькому журналі «Жовтень» були опубліковані листи І. С. Романченку від В. Д. Бонч-Бруєвича – радянського державного і партійного діяча та вченого (1949–1950 рр.). У примітках Іван Савич зазначив, що, працюючи над темою «Літературно-критична діяльність М. П. Драгоманова», він звернувся до нього з проханням «проконсультувати питання про взаємини Плеханова і Драгоманова» [22, с. 117].

«Мені невідомо, – зазначає, зокрема, В. Д. Бонч-Бруєвич, – чи на Україні тепер приймають такі теми як дисертації...» [22, с. 115]. Окрім історичного дослідження письменницької діяльності Драгоманова, він також наголошує на необхідності «пов'язувати досліджуване з сучасністю і піддати його теорію національного питання безсторонній критиці...», рекомендуючи опиратися на Леніна і особливо на Сталіна, із творами якого з національного питання радить «найуважніше і найретельніше зараз же ознайомитися» [22, с. 115]. У листі від 4 квітня 1950 р. В. Д. Бонч-Бруєвич пише, що одержав автореферат про життя і діяльність М. П. Драгоманова (у примітках сам І. С. Романченко зазначив, що ним був надісланий автореферат дисертаційної монографії, яку він завершив у 1949 р.) і відзначає: «Це дуже добре, що Ви кладете початок серйозного вивчення цього письменника і політичного діяча...» [22, с. 117].

Інформація про це дослідження І. С. Романченка міститься також в анотації фонду О. І. Білецького (тоді – директора Інституту літератури АН УРСР). Тут згадана його праця «Драгоманов і літературна Галичина (матеріали до історії боротьби з українським буржуазним націоналізмом)» і автореферат його докторської дисертації «Драгоманов и литературная Галиция 70–80 гг. XIX ст.» (Материалы к истории украинского буржуазного национализма) [29, с. 343].

Наведені факти засвідчують готовність і високий рівень наукової роботи І. С. Романченка та її відповідність тодішнім ідеологічним установкам, але ця дисертація так і не була захищена. Ми не знайшли документальних свідчень чому і як саме це відбувалося, але можемо припустити, що головну причину цього він сам висловив у 1962 р. в одному із своїх листів до П. Г. Тичини: «Не щастило Драгоманову і в нас. За доби культу його «закрили», а автора цих рядків переслідували за те, що я наважився проректи хоч пару слів» [5, с. 459].

Отже, діяльність І. С. Романченка в галузі драгоманознавства у сталінські часи залишилася явно недооціненою. Окрім уже згаданих, у цей період була, зокрема, опублікована його стаття «Михайло Драгоманов і Леся Українка у їх листуванні» [26]. Ще дві статті вийшли за кордоном: «Михайло Драгоманів про німецький імперіалізм» (1947) у канадській газеті «Життя і слово» (Торонто) та «Работа на украинските учени върху живота и дейности на М. Драгоманов» [Дослідження українських учених про життя і діяльність М. Драгоманова – В. Г.] (1946) у болгарському виданні «Славяне» (Софія) [30, с. 698–699].

Внаслідок упередженого ставлення з боку властей у повоєнне десятиліття Іван Савич був змушений не раз змінювати своє місце роботи. Працював у Львові в Інституті суспільних наук АН УРСР, педагогічному і поліграфічному інститутах, а також у

Дрогобицькому і Кременецькому педінститутах. Останнім його місцем роботи в 1954 р. знову став Інститут суспільних наук АН УРСР у Львові, але вже в 1955 р. він був відправлений на пенсію.

Однак І. С. Романченко не відходить від наукової діяльності і, з початком десталінізації, працює над поверненням доброго імені М. Драгоманову. У 1957–1958 рр. звертається з листами до П. Г. Тичини (тоді – Голови Верховної Ради УРСР), де зазначає, що «мовчання про Драгоманова – це збіднення, якщо не обкрадання радянської науки й культури», його «конче треба «реабілітувати» і довести всю його спадщину до відома нашого народу», слід було б «сказати про Драгоманова словами самого Драгоманова» і для цього видати хоча б вибрані його твори [5, с. 457]. Пише він і про затримку у підготовці дуже потрібної статті про нього; переймається тим, що в Інституті літератури УРСР і в Спілці письменників «ніхто не збирається взяти слово про Драгоманова» [5, с. 457].

Звичайно ж вітчизняні науковці мали враховувати рамки дозволеного у «реабілітації» Драгоманова та спиратись у своїх судженнях і оцінках на засади марксизму-ленінізму. Нині зазначається, що ризикованість такої «реабілітації» у сфері історичної науки як найбільш «партійної» з гуманітарних дисциплін, зумовила те, що одними із перших зі спробами відновити «добре ім'я» Драгоманова у той час виступили літературознавці та дослідники фольклору. Як зазначає А. Круглашов, саме вони почали доводити теоретичну вагомість його спадщини, його патріотизм, інтернаціоналізм, відданість гуманістичним ідеалам, «соціалістичність» його світогляду [9, с. 53–54].

У такому контексті у липні 1959 р. «Літературна газета» публікує статтю О. Білецького, Д. Заславського та І. Романченка «Михайло Драгоманов» [1] – одну з перших ґрунтовних «реабілітаційних» статей про нього в українській радянській періодиці хрущовської доби. Стаття викликала різку критику з боку протилежних ідеологічних таборів. Як зазначає П. Федченко, місцеві ортодокси вважали її захистом українського буржуазного націоналіста, а деякі автори з української діаспори пов'язували процес реабілітації Драгоманова із наступом на українських націоналістів, де він ставав зброєю цього наступу [31, с. 14].

Із Давидом Заславським – російським публіцистом, першим радянським біографом Драгоманова, автором двох монографій про нього (1924, 1934) – Іван Савич активно співпрацював. Результатом цього стала їх спільна наукова праця «Михайло Драгоманов. Життя і літературно-дослідницька діяльність» [6]. Її публікація далася непросто і не один рік затримувалася. Зокрема, Держлітвидав УРСР зняв заявлену монографію з плану 1963 р., обґрунтовуючи це промовою М. С. Хрущова на зустрічі з творчою інтелігенцією, тому І. С. Романченко знову звертався з відповідним проханням до П. Г. Тичини [5, с. 461]. Ця праця вийшла у 1964 р. та була позитивно оцінена в науковому середовищі. Сучасна вітчизняна дослідниця Ю. Куценко констатує, що ця монографія на певний час стала однією із небагатьох спроб ґрунтовного наукового узагальнення драгоманознавчої проблематики в радянській історіографії [10, с. 170].

У хрущовську добу Іван Савич працює над популяризацією життя та діяльності М. П. Драгоманова у різних виданнях. Серед його праць у цей час – стаття «Михайло Драгоманов у Болгарії» (1958) [23], статті про Драгоманова в зарубіжній періодиці: «Українське життя» (Торонто), «Українські вісті» (Нью-Йорк), «Славяне» (Софія) (всі – у 1960 р.) [7, с. 22], стаття (у співавторстві із Д. Заславським) в Українській радянській енциклопедії (1961) [7, с. 23] та ін.

Плідна діяльність вченого у зазначеній галузі продовжується в наступний період вітчизняної історії, який сьогодні іноді називають «добою Шелеста». В середині та у другій половині 1960-х рр. І. С. Романченко опублікував кілька статей, присвячених різним аспектам життя і діяльності Драгоманова [18; 19; 20, 24; 25]. Окремі його статті на подібну тематику друкували й зарубіжні видання: «Исторически преглед»

(Софія) (1965), «Українські вісті» (Нью-Йорк) (1966), «Наша культура» (Варшава) (1966) [7, с. 26–28].

Заслуги дослідника визнали і представники протилежного ідейного табору в українській діаспорі. В 1974 р. часопис Українського товариства закордонних студій «Сучасність» вмістив статтю «Драгоманівська спадщина сьогодні», де її автор, серед іншого, констатує: «Іван Романченко у статтях 1960-х років зробив багато, щоб після смерті Сталіна та повної реакції повоєнних років можна було ще раз реабілітувати Драгоманова» [4, с. 86]. Згадано також, що у 1964 р. він із Д. Заславським, написав «реабілітаційну» книгу про нього, що у 1965 р. він опублікував статтю в «Українському історичному журналі», в якій «різні теми про Драгоманова були запропоновані на дослідження» і те, що «ця програма дала свої плоди у формі добірки статей» до 125-річчя з дня народження Драгоманова [4, с. 86–87]. Відзначено, що 1970 р. за редакцією Романченка вийшов збірник літературно-публіцистичних праць Драгоманова, який являв собою «перше видання драгоманівських творів у радянській Україні» [4, с. 87]. І хоча, зазначає автор, до нього є зауваження, «не можна не подякувати Романченкові за його настійну працю» [4, с. 87]. Конкретизуємо цей короткий, але вагомий за своїм змістом опис доробку І. С. Романченка ще деякими деталями і доповненнями.

У своїй статті «Місце М. П. Драгоманова в суспільно-політичному житті XIX ст.» в «Українському історичному журналі» (1965) Іван Савич пише, що за останні кілька років «українському народові було повернене незаслужено забуте ім'я Михайла Петровича Драгоманова» та опубліковано ряд досліджень, присвячених його творчій спадщині. Але він також констатує «непочатий край роботи» у справі вивчення його життя і творчості для істориків і філософів, наголошуючи, що за фахом Драгоманов насамперед історик [24, с. 33].

Відзначаючи, що у Драгоманова наявні чимало спеціальних історичних досліджень, а його публіцистика, значна частина літературно-критичних статей, епістолярна спадщина пронизані історизмом, І. С. Романченко наголошує, що все це досі «нерозроблений скарб радянської історичної науки» [24, с. 35]. На його думку, не розроблено ще цілий ряд проблем, без наукового дослідження яких не можна правильно оцінити всю багатогранну спадщину Драгоманова.

Серед них він, зокрема, називає такі: «Драгоманов – професор історії», «Політична діяльність Драгоманова», «Національні погляди Драгоманова», «Драгоманов і марксизм», «Драгоманов і російський лібералізм», «Атеїстичні погляди Драгоманова», «Драгоманов і Франко», «Взаємини Драгоманова і Костомарова», «Драгоманов і Герцен» та ін., а також вважає недостатнім дослідження фольклористичних і етнографічних поглядів Драгоманова [24, с. 35, 38]. Деяким із цих питань Іван Савич присвятив власні наукові розвідки, зокрема, опублікувавши у 1966 р. статті «Видатний український фольклорист» [18] та «Із днів боротьби» [про Драгоманова і Франка – В. Г.] [19].

У середині 1960-х рр. І. С. Романченко виступив захисником доброго імені М. П. Драгоманова у конфлікті російських і українських науковців, який тоді спричинила стаття Б. Ананьїча і Р. Ганеліна «С. Ю. Витте, М. П. Драгоманов и «Вольное слово», що дискредитувала роль Драгоманова у революційному русі. Російські історики переважно опиралися на сумнівну копію його листа до С. Вітте. Стаття викликала гостру реакцію дванадцяти українських науковців – літературознавців, мовознавців, правознавців, істориків – які опублікували в журналі «Вітчизна» колективний лист під назвою «Чия це фальшивка?» [32].

І. С. Романченко був одним із ініціаторів цього колективного листа. Він сприйняв публікацію російських вчених різко негативно і у листі до М. Бажана 31 січня 1965 р. характеризував її як «ідеологічну диверсію проти української культури» [34]. Захист репутації «реабілітованого» Драгоманова мав для українських науковців важливе значення, оскільки дозволяв їм вести мову про відносну автономність революційного

руху, а до певної міри і всієї історії України другої половини XIX ст. [34]. Дискусія незабаром була згорнута.

Однією із заслуг І. С. Романченка в галузі драгоманознавства є підготовка ним до друку вибраних творів М. П. Драгоманова. Він тривалий час займався цим, що, зокрема, засвідчують підготовані ним проспекти видання – у чотирьох (1957 р.) а потім у двох (1964 р.) томах [13]. Нарешті двотомник літературно-публіцистичних праць М. П. Драгоманова [2; 3] вийшов друком у 1970 р. Іван Савич виступив упорядником, автором приміток і вступної статті «Михайло Драгоманов – літературний критик і публіцист» [2, с. 5–36]. Сучасні історики вважають це видання подією для українського читача, наголошують, що воно відіграло важливу роль у популяризації спадщини Драгоманова, спонукало дослідників до дальшої роботи над вивченням його творчості [9, с. 62].

Серед примітних фактів діяльності І. С. Романченка як драгоманознавця у 1970-х рр. – стаття в «Літературній Україні» про драгоманівські організації в Україні [15, с. 602–603] та відвідання ним Софійського університету, де він прочитав лекції про Драгоманова і радянсько-болгарське драгоманознавство [15, с. 604]. У 1976 р., за рік до смерті Івана Савича, з'явилася його стаття про Драгоманова у першому томі «Шевченківського словника» [33, с. 197–198].

Отже, підсумовуючи наукові досягнення Івана Савича Романченка в галузі драгоманознавства, можемо звести їх до таких основних позицій:

- І. С. Романченко досліджував творчу спадщину М. П. Драгоманова як літературного критика, історика літератури, фольклориста, його роль у суспільно-політичному житті свого часу;
- він був автором ряду наукових статей, присвячених різним аспектам діяльності М. П. Драгоманова, а також є співавтором монографії, яка на певний час стала однією із ключових і узагальнюючих з драгоманознавчої тематики в радянській історіографії;
- упорядкував збірник літературно-публіцистичних праць М. П. Драгоманова, який став першим виданням його вибраних творів у радянській Україні;
- долучився до процесів «реабілітації» М. П. Драгоманова в різні історичні періоди радянського часу, відстоював його добре ім'я;
- активно популяризував М. П. Драгоманова як вченого та громадського діяча в різнопланових публікаціях у радянських і закордонних виданнях.

Свого часу (у вересні 1966 р.) в одному з листів на адресу редакції газети «Літературна Україна» Іван Савич писав: «Все своє свідоме життя я присвятив дослідженню життя і творчості видатного мислителя другої половини XIX ст. М. П. Драгоманова» [30, с. 698]. Не всі судження та праці вченого витримали перевірку часом, але й сьогодні І. С. Романченка згадують як знаного фахівця творчої спадщини М. П. Драгоманова. Його науковий доробок у цій сфері, попри всі ідеологічні нашарування, все ж не втратив своєї наукової цінності і зберігає інтерес для дослідників.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Білецький О., Заславський Д., Романченко І. Михайло Драгоманов // Літературна газета. 1959. 21 липня.
2. Драгоманов М. П. Літературно-публіцистичні праці. У двох т. Т. 1. [Статті, розвідки] / редкол.: О. Є. Засенко та ін.; упор. та прим. І. С. Романченка. Київ: Наук. думка, 1970. 531 с.
3. Драгоманов М. П. Літературно-публіцистичні праці. У двох т. Т. 2. [Статті, розвідки, дописи, вибр. листи] / редкол.: О. Є. Засенко та ін.; упор. та прим. І. С. Романченка і В. В. Лисенко. Київ: Наук. думка, 1970. 595 с.
4. Ж. П. Х. Драгоманівська спадщина сьогодні // Сучасність (Мюнхен). Червень 1974. Ч. 6 (162). С. 83–90 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/3002/file.pdf>

5. З архіву П. Г. Тичини (збірн. докум. і матеріалів) / М. Г. Жулинський (відп. ред.) та ін. Київ: Наук. думка, 1990. 604 с.
6. Заславський Д., Романченко І. Михайло Драгоманов. Життя і літературно-дослідницька діяльність. Київ: Дніпро, 1964. 199 с.
7. Іван Савич Романченко: Бібліографічний покажчик творів / Уклад. Є. Є. Кравченко; Мін. культури УРСР, Львів. ДНБ. Львів: [б. в.], 1968. 39 с.
8. Клебан Л. Наукова та громадська діяльність Михайла Возняка в роки Другої світової війни // Українське літературознавство. 2011. Вип. 73. С. 228–236.
9. Круглашов А. М. Драма інтелектуала: Політичні ідеї Михайла Драгоманова. Чернівці: Прут, 2000. 488 с.
10. Куценко Ю. Драгомановознавство в радянській історіографії: загальні тенденції розвитку // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного ун-ту ім. В. Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. І. С. Зуляка. Тернопіль: Вид. ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2015. Вип. 1. Ч. 1. С. 167–174.
11. Леськів М. М. Історичні погляди Михайла Драгоманова // Гілея: науковий вісник. 2015. Вип. 102. С. 48–51.
12. Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника (далі ЛННБУ ім. В. Стефаника). Від. рукописів. Ф. 149. Спр. 64.
13. ЛННБУ ім. В. Стефаника. Від. рукописів. Ф. 149. Спр. 83.
14. Майський С. Михайло Драгоманов проти німецьких загарбників // Вільна Україна (Львів). 1945. 20 червня.
15. Михайло Драгоманов: Документи і матеріали (1841–1994) / Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського та ін. / Упорядн.: Г. Болотова та ін.; редкол.: І. Бутич та ін. Львів, 2001. 732 с.
16. Назарук О. Педагог і учений // Жовтень. 1969. № 3. С. 131–132.
17. Пархоменко М., Дмитрук В. Справжнє обличчя «літературознавця» І. Романченка // Вільна Україна (Львів). 1947. 1 серпня.
18. Романченко І. С. Видатний український фольклорист // Народна творчість та етнографія. 1966. № 5. С. 31–35.
19. Романченко І. Із днів боротьби // Вітчизна. 1966. № 9. С. 176–184.
20. Романченко І. Михайло Драгоманов – критик та історик літератури // Жовтень. 1966. № 10. С. 118–124.
21. Романченко І. Михайло Петрович Драгоманов: До 50-річчя з дня смерті // Вільна Україна (Львів). 1945. 20 червня.
22. Романченко І. С. З неопублікованих листів В. Бонч-Бруєвича // Жовтень. 1967. № 6. С. 114–117.
23. Романченко І. С. Михайло Драгоманов у Болгарії // Жовтень. 1958. № 5. С. 145–151.
24. Романченко І. С. Місце М.П. Драгоманова в суспільно-політичному житті XIX ст. // Укр. іст. журн. 1965. № 6. С. 33–42.
25. Романченко І. С. Т. Г. Шевченко у висвітленні М. П. Драгоманова // Укр. іст. журн. 1967. № 3. С. 59–66.
26. Романченко І. С. Михайло Драгоманов і Леся Українка у їх листуванні // Наукові записки Львівського педагогічного інституту, 1948. Т. 2. С. 172–189 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://archive.li/e83Td>
27. Савченко І. С. Дослідження творчої спадщини М. П. Драгоманова за останні роки // Історіографічні дослідження в Українській РСР. Вип. 2. Київ: Наукова думка, 1969. С. 199–206.
28. Сесія відділу суспільних наук АН УРСР (04.06.1941. Вільна Україна) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/52387>
29. Спадщина: Літературне джерелознавство. Текстологія / Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Т. 4. Київ: ПЦ Фоліант, 2009. 398 с.
30. Трегуб М. М. Публікації І. С. Романченка у пресі (20–60-і рр. XX ст.) // Українська періодика: історія і сучасність: доповіді та повідомлення десятої Всеукраїнської науково-теорет. конференції, Львів, 31 жовт. – 1 лист. 2008 р. / ред. М. М. Романюк. Львів, 2008. С. 694–702.
31. Федченко П. М. Михайло Драгоманов: Життя і творчість. Київ: Дніпро, 1991. 362 с.
32. Чия це фальшивка? [Відгук на статтю Б. Ананьїча і Р. Ганеліна. Підписали: Бажан М. П., Басс І. І., Бернштейн М. Д., Засенко О. Є., Комишаченко М. П.,

Кирилюк Є. П., Пільгук І. І., Романченко І. С., Сиваченко М. Є., Сокурєнко В. Г., Шаблювський Є. С., Шевченко Ф. П.] // Вітчизна. 1965. № 8. С. 164–174.

33. Шевченківський словник. У 2-х т. / Відп. ред. Є. П. Кирилюк. Т. 1. Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР, гол. ред. УРЕ. Київ, 1976. 416 с.

34. Ясь О. Історик і стиль: Визначні постаті українського історіописання у світлі культурних епох (початок XIX – 80-і рр. XX ст.). Розділ IX. [Вступ] [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/History/HistorianAndStyle/9/Intro.html>

REFERENCES

1. Biletskyy O., Zaslavsky D., Romanchenko I. Mykhaylo Drahomanov // Literaturna hazeta. 1959. 21 lyunya.
2. Drahomanov M. P. Literaturno-publitsystychni pratsi. U dvokh t. T. 1. [Statti, rozvidky] / redkol.: O. Ye. Zasenka ta in.; upor. ta prym. I. S. Romanchenka. Kyiv: Nauk. dumka, 1970. 531 s.
3. Drahomanov M. P. Literaturno-publitsystychni pratsi. U dvokh t. T. 2. [Statti, rozvidky, dopysy, vybr. lysty] / redkol.: O. Ye. Zasenka ta in.; upor. ta prym. I. S. Romanchenka i V. V. Lysenko. Kyiv: Nauk. dumka, 1970. 595 s.
4. Zh. P. Kh. Drahomanivska spadshchyna sohodni // Suchasnist (Myunkhen). Cherven 1974. Ch. 6 (162). S. 83–90 [Elektronnyy resurs]. Rezhym dostupu: <http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/3002/file.pdf>
5. Z arkhivu P. H. Tychyny (zbirn. dokum. i materialiv) / M. H. Zhulynskyy (vidp. red.) ta in. Kyiv: Nauk. dumka, 1990. 604 s.
6. Zaslavsky D., Romanchenko I. Mykhaylo Drahomanov. Zhyttya i literaturno-doslidnytska diyalnist. Kyiv: Dnipro, 1964. 199 s.
7. Ivan Savych Romanchenko: Bibliohrafichnyy pokazhchyyk tvoriv / Uklad. Ye. Ye. Kravchenko; Min. kultury URSR, Lviv. DNB. Lviv: [b. v.], 1968. 39 s.
8. Kleban L. Naukova ta hromadska diyalnist Mykhayla Voznyaka v roky Druhoyi svitovoyi viyny // Ukrayinske literaturoznavstvo. 2011. Vyp. 73. S. 228–236.
9. Kruhlashov A. M. Drama intelektualna: Politychni ideyi Mykhayla Drahomanova. Chernivtsi: Prut, 2000. 488 s.
10. Kutsenko Yu. Drahomanovoznavstvo v radyanskiy istoriohrafii: zahalni tendentsiyi rozvytku // Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho un-tu im. V. Hnatyuka. Seriya: Istoriya / Za zah. red. I. S. Zulyaka. Ternopil: Vyd. TNPU im. V. Hnatyuka, 2015. Vyp. 1. Ch. 1. S. 167–174.
11. Leskiv M. M. Istorychni pohlyady Mykhayla Drahomanova // Hileya: naukovyy visnyk. 2015. Vyp. 102. S. 48–51.
12. Lvivska natsionalna naukova biblioteka Ukrayiny im. V. Stefanyka (dali LNNBU im. V. Stefanyka). Vid. rukopysiv. F. 149. Spr. 64.
13. LNNBU im. V. Stefanyka. Vid. rukopysiv. F. 149. Spr. 83.
14. Maysky S. Mykhaylo Drahomanov proty nimetskykh zaharbnykiv // Vilna Ukrayina (Lviv). 1945. 20 chervnya.
15. Mykhaylo Drahomanov: Dokumenty i materialy (1841–1994) / In-t ukrayinskoyi arkheohrafii ta dzhereloznavstva im. M. S. Hrushevskoho ta in. / Uporyadn.: H. Bolotova ta in.; redkol.: I. Butych ta in. Lviv, 2001. 732 s.
16. Nazaruk O. Pedahoh i uchenyy // Zhovten. 1969. № 3. S. 131–132.
17. Parkhomenko M., Dmytruk V. Spravzhnye oblychchya «literaturoznavtsya» I. Romanchenka // Vilna Ukrayina (L'viv). 1947. 1 serpnya.
18. Romanchenko I. S. Vydatnyy ukrayinskyy folkloryst // Narodna tvorchist ta etnohafiya. 1966. № 5. S. 31–35.
19. Romanchenko I. Iz dnev borotby // Vitchyzna. 1966. № 9. S. 176–184.
20. Romanchenko I. Mykhaylo Drahomanov – krytyk ta istoryk literatury // Zhovten. 1966. № 10. S. 118–124.
21. Romanchenko I. Mykhaylo Petrovych Drahomanov: Do 50-richchya z dnya smerti // Vilna Ukrayina (Lviv). 1945. 20 chervnya.
22. Romanchenko I. S. Z neopublikovanykh lystiv V. Bonch-Bruyevycha // Zhovten. 1967. № 6. S. 114–117.

23. Romanchenko I. S. Mykhaylo Drahomanov u Bolhariyi // Zhovten. 1958. № 5. S. 145–151.
24. Romanchenko I. S. Mistse M. P. Drahomanova v suspilno-politychnomu zhytti XIX st. // Ukr. ist. zhurn. 1965. № 6. S. 33–42.
25. Romanchenko I. S. T. H. Shevchenko u vysvitleni M. P. Drahomanova // Ukr. ist. zhurn. 1967. № 3. S. 59–66.
26. Romanchenko I. S. Mykhaylo Drahomanov i Lesya Ukrayinka u yikh lystuvanni // Naukovi zapysky Lvivskoho pedahohichnoho instytutu, 1948. T. 2. S. 172–189 [Elektronnyy resurs]. Rezhym dostupu: <http://archive.li/e83Td>
27. Savchenko I. S. Doslidzhennya tvorchoyi spadshchyny M. P. Drahomanova za ostanni roky // Istoriohrafichni doslidzhennya v Ukrayinskiy RSR. Vyp. 2. Kyiv: Naukova dumka, 1969. S. 199–206.
28. Sesiya viddilu suspilnykh nauk AN URSR (04.06.1941. Vilna Ukrayina) [Elektronnyy resurs]. Rezhym dostupu: <https://zbruc.eu/node/52387>
29. Spadshchyna: Literaturne dzhereloznavstvo. Tekstolohiya / Instytut literatury im. T. H. Shevchenka NAN Ukrayiny. T. 4. Kyiv: PTs Foliant, 2009. 398 s.
30. Trehub M. M. Publikatsiyi I. S. Romanchenka u presi (20–60-i rr. XX st.) // Ukrayinska periodyka: istoriya i suchasnist: dopovidi ta povidomlennya desyatoyi Vseukrayinskoyi naukovo-teoret. konferentsiyi, Lviv, 31 zhovt. – 1 lyst. 2008 r. / red. M. M. Romanyuk. Lviv, 2008. S. 694–702.
31. Fedchenko P. M. Mykhaylo Drahomanov: Zhyttya i tvorchist. Kyiv: Dnipro, 1991. 362 s.
32. Chyya tse falshyvka? [Vidhuk na stattyu B. Ananyicha i R. Hanelina. Pidpysaly: Bazhan M. P., Bass I. I., Bernshteyn M. D., Zasenka O. Ye., Komyschachenko M. P., Kyrylyuk Ye. P., Pilhuk I. I., Romanchenko I. S., Syvachenko M. Ye., Sokurenko V. H., Shabliovskyy Ye. S., Shevchenko F. P.] // Vitchyzna. 1965. № 8. S. 164–174.
33. Shevchenkivskyy slovnyk. U 2-kh t. / Vidp. red. Ye. P. Kyrylyuk. T. 1. In-t literatury im. T. H. Shevchenka AN URSR, hol. red. URE. Kyiv, 1976. 416 s.
34. Yas O. Istoryk i styl: Vyznachni postati ukrayinskoho istoriopysannya u svitli kulturnykh epokh (pochatok XIX – 80-i rr. XX st.). Rozdil IX. [Vstup] [Elektronnyy resurs]. Rezhym dostupu: <http://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/History/HistorianAndStyle/9/Intro.html>

Grinchenko V. I. S. Romanchenko's contribution to the study of the creative heritage of Mikhailo Drahomanov.

The purpose of the article is to consider the main aspects of the scientific work of the Ukrainian Soviet literary scholar I. S. Romanchenko (1894–1977) to study the creative heritage of M. P. Drahomanov. The results confirm that the scholar considered Drahomanov as a literary critic, a historian of literature, a folklorist, and his role in the socio-political life of his time. He is the author of numerous articles about him and a co-author of scientific work, which for some time became one of the key and generalizations of drama-related topics in Soviet historiography. I. S. Romanchenko arranged the first edition of Selected Dragomanov's works in Soviet Ukraine, actively involved in the processes of his «rehabilitation» and popularization in publications in Soviet and foreign publications. Proceedings of I. S. Romanchenko as a drama scientist, despite all the ideological layers, has not lost his scientific value and retained research interest.

Key words: M. P. Drahomanov, Drahomanov's study, I. S. Romanchenko, literary scholar, scientific contribution, Soviet historiography.

Одержано 27.09.2017.